

*Third Forum "Bulgarian Grammar"
Трети форум „Българска граматика“*

ТРЕТИ ФОРУМ „БЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА“

Светла Коева

Институт за български език – БАН

Красимира Чакърва

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

На 20.10.2016 г. в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, бе проведен Третият форум „Българска граматика“. Форумът „Българска граматика“ се организира за трета поредна година от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ и езиковедските българистични катедри. Темата на дискусиата през 2016 година беше „Функционалната граматика – постижения и перспективи“. Във Форума взеха участие известни български езиковеди от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“, Нов български университет, Русенския университет „Ангел Кънчев“, Университета по библиотекознание и информационни технологии и др.

Тази година Форумът се организира от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Форумът бе открит от проф. д-р Светла Коева – директор на ИБЕ при БАН, която поздрави присъстващите и благодари на съорганизаторите на научното събитие. След това думата бе дадена за приветствие на г-н Николай Кънчев – заместник-директор на Националното издателство за образование и наука „Аз-буки“.

Водещ на пленарното заседание беше доц. д-р Красимира Чакърва от ПУ „Паисий Хилендарски“. Най-напред тя даде думата на проф. д.ф.н. Иван Куцаров, доайен на пловдивската лингвистична школа и един от най-авторитетните български последователи на учението на А. В. Бондарко за функционално-семантичните полета. В доклада си („Функционално-семантичната граматика на А. В. Бондарко“) лекторът проследи историята на появата и развитието на теорията на руския лингвист А. В. Бондарко за функционално-семантичните категории и функционално-семантичните полета, в основата на която стоят постановките на О. Йесперсен и И. И. Мешчанинов за понятийните катего-

рии. Според Ив. Куцаров тази теория се оказва подходяща основа както за синхронно описание на даден език, така и за съпоставително изследване на два или повече езика. Ив. Куцаров представи и собствените си виждания по редица спорни въпроси, като направи и нови предложения за развитие на учението за функционално-семантичните полета.

Автор на втория пленарен доклад („Функционализъмът на късния А. В. Бондарко“) бе чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. В експозето си лекторът подчерта, че А. В. Бондарко е създател на оригинална теория на функционалната граматика с множество последователи в целия славистичен свят. Проф. Ст. Буров представи четирите периода в научното дело на А. В. Бондарко: първи (ранен) период – от 1958 до 1971 г., в който ученият се занимава основно с глаголна проблематика; втори (основен за теорията) период – от 1971 г., когато излиза „Грамматическая категория и контекст“, до 1984 г. – период, в който авторът оформя и представя пред научния свят оригиналната си теория на функционалната граматика; трети период – от 1984 г., когато излиза „Функциональная грамматика“, до 1996 г. – период, в който се разработва теорията за функционално-семантичните полета и в който излизат от печат шестте тома на „Теория функциональной грамматики“ (1987 – 1996) – венец в теоретичните търсения и изследвания на Бондарко и неговите последователи, както и английската версия на теорията му *Functional grammar. A field approach* (1991); четвърти (късен) период – след 1996 г., период, в който Бондарковата функционална граматика разширява своя обект, като се развива в учение за функциите на езиковите единици, за закономерностите и правилата за тяхното функциониране в изказването, за взаимодействието на елементите от различни равнища и за аспектите на езиковата система в речта.

След като изслушаха двата пленарни доклада, присъстващите имаха възможност да се включат в интересна дискусия, свързана с приложението на функционалната граматика в синхронното описание на естествените езици, в съпоставителните изследвания и в преводаческата практика. Бе направен критичен коментар на някои от понятията, използвани в теорията за функционално-семантичните полета.

Второто заседание на Граматичния форум бе ръководено от проф. д-р Светла Коева. В него представиха свои разработки лектори от различни академични институции. Тематиката на докладите бе широкоспектрна – авторите фокусираха вниманието на аудиторията върху постиженията на водещи учени в сферата на функционалната граматика (А. В. Бондарко, М. Халидей, С. Дик, М. Всеволодова и др.), върху спорните въпроси относно някои теоретични постановки на тези учени, върху предимствата на функционалната граматика при изучаването на различни езикови категории (лексикални и граматични) и в практиката на езиковото обучение.

Д-р Силиян Стойчев от СУ „Св. Климент Охридски“ запозна присъстващите с влиянието на идеите на пражкия структурализъм върху научните трудове на А. В. Бондарко и Ив. Куцаров. В доклада си „Идеите на пражкия функционален структурализъм в трудовете на проф. А. В. Бондарко и на проф. Ив. Куцаров“ авторът подчерта, че Пражката школа, известна още и като Пражки лингвистичен кръжок, е една от първите структуралистични лингвистични школи, заслужено определяна като функционалноструктуралистична. Съществено влияние върху създаването и разработването на функционалната граматика във вида ѝ, познат ни от трудовете на А. В. Бондарко и на Ив. Куцаров, имат някои от най-приносните идеи на тази школа: концепцията на Р. Якобсон за бинаризма, известна още като теория за маркираността; разработените от пражките структуралисти функционален подход към езиковите явления и концепция за център и периферия в езика; идеята за теоретичната значимост на синхронните контрастивни изследвания. Ст. Стойчев обобщава, че функционалната граматика, пред която стоят още много научни предизвикателства, е доказано приложима и при описанието на един отделен език, и при контрастивните изследвания.

Докладът на доц. д-р Красимира Чакърова от ПУ „Паисий Хилендарски“ („Към въпроса за типологията на функционално-семантичните полета в съвременния български език“) бе посветен на едно от ключовите понятия в теорията на А. В. Бондарко – *функционално-семантично поле*, и имаше за цел да представи нова класификация на типовете функционално-семантични полета в съвременния български език. В хода на анализа бяха коментирани популярните класификационни модели на А. В. Бондарко и Ив. Куцаров за функционално-семантичните полета в руския и българския език, като беше поставен акцент върху някои проблематични пунктове в становищата на двамата автори. Предлаганата от доц. Кр. Чакърова класификация се основава на базата на няколко основни критерия: 1) сфера на функциониране; 2) наличие/отсъствие на структурен център (ядро); 3) състав на полевата периферия; 4) степен на функционална автономност; 5) семантичен обхват. Бяха посочени и аргументи в подкрепа на схващането, че функционално-семантичните категории изграждат микрополета не само около маркираните членове на ядрото – морфологична категория, но и около немаркираните членове (притежаващи както общо, така и главно значение).

Доц. д-р Палмира Легурска от ИБЕ при БАН изнесе доклад на тема „Теорията за семантичните параметри на И. Мелчук и прилагането ѝ за изучаване на съчетаемостта в съпоставителен план“. За анализ на съчетаемостта се използва операционално-семантичният параметър – абстрактен общ смисъл, който има различни словесни реализации, и то такива, че изборът на нужната реализация се определя напълно от думата, към която се присъединява този смисъл. Научните изводи бяха подкрепени от илюстративни примери от бъл-

гарския и руския език, разгледани в съпоставителен план. Авторката подчерта, че методиката е особено актуална за активното владение на езиците, като при това се изследва съчетаемостта на думите.

На функционалната граматика на Майкъл Халидей (An Introduction to Functional Grammar 1985; An Introduction to Functional Grammar 2004) бе посветено изследването на д-р Елисавета Балабанова от УниБИТ („Функционалната граматика на М. Халидей за определяне на елементите от тематичното поле в българското изречение“), в което популярната дефиниция на Халидей за *тема* (това, „което говорещият избира за отправна точка на съобщението си“) е използвана за определяне на темата в простото изречение в българския език. Въз основа на корпус от начални абзаци на текстове от художествената литература авторката формулира изводи за това – кои изреченски части най-често се явяват в ролята на тема в простото изречение. Бе изведена йерархия на достъпа до тематичната позиция (най-често тема се явяват подложите, следвани от обстоятелствените пояснения за време, обстоятелствените пояснения за място и на последно място – допълненията), въз основа на което бе формулиран изводът, че участието на изреченските членове в тематичното поле се управлява от тяхната референциална природа и от структурните им особености.

Доц. д-р Цветомира Пашова от СУ „Св. Климент Охридски“ представи доклад на тема „Функционална дискурсивна граматика (Една функционално-структурална граматика, която прекращава границите на традиционния синтактичен конструкт „изречение“). В експозето авторката подчерта, че функционалната дискурсивна граматика е съвременна граматична теория, приемник на теорията на холандския лингвист С. Дик, известна като функционална граматика, и мотивира интереса си към темата с необходимостта да се избере граматична теория като основа за изграждане на университетски курс, в който да се съпоставят отделни аспекти на арабската и българската граматика. Според Цв. Пашова функционалната дискурсивна граматика притежава следните важни характеристики: (а) основава се върху постулатите на структурализма и функционализма едновременно, т.е. дава възможност не само за систематично описание на езиковите единици и структури, но и за установяване на зависимост между редица формално-структурни особености на езиковата система и различните аспекти на комуникативната функция на езика; (б) теорията е типологично базирана, т.е. нейната организация и понятиен апарат са подходящи за описание на различни езици, родствени и неродствени, типологично близки и типологично далечни; (в) теорията представя граматичната организация на езика като набор от функции и форми на четири взаимодействащи си равнища: прагматично, семантично, морфосинтактично и фонологично, с което дава възможност за адекватно отчитане на съотношението между комуникативната единица речеви ход, формално-структурната единица изрече-

ние и речевата единица изказване. Изброените характеристики бяха илюстрирани с примери от арабската и българската граматика.

В доклада си „Категориалност и некатегориалност във функционалната граматика на А. В. Бондарко“ Енчо Тилев от ПУ „Паисий Хилендарски“ разглежда идеите на А. В. Бондарко за категориалността, заложили в трудовете му от 70-те години на XX век и доразвити през по-късните периоди от творчеството му. Дефиницията на категориалните и некатегориалните значения предхожда създаването на цялостната теория на функционално-семантичната граматика и е съществен принос в макролингвистиката. С определянето на признаците, присъщи на категориалните значения (*облигаторност, инвариантност, системна релевантност* и др.), се превъзмогва често срещаното смесване на езикови абстракции с различна йерархична поставеност и се отхвърля възможността за приравняване на термините *граматична категория* и *част на речта*. Некатегориалните значения, както твърди А. В. Бондарко, обхващат по-широки функционални единства – функционално-семантични полета, като те излизат извън семантичната област на граматичните категории в съответния език.

Доц. д-р Анна Николова и доц. д-р Стефка Петкова-Калева от ШУ „Епископ Константин Преславски“ представиха доклада си „Функционалният подход в лингводидактиката“. Авторките разглеждат функционалната парадигма като активно развиващ се подход към описанието на езика. Открояват се две направления. Първото от тях, което може да се определи като „академично“, се базира на принципите на Теорията за функционално-семантичните полета, разработена от А. В. Бондарко и неговите последователи. Морфоцентризмът (граматикоцентризмът) на тази теория, сложната структура на описание, фокусирането на вниманието върху ядрените експонентни структури и спорните въпроси около нейния терминологичен апарат я правят трудно приложима при функционалното описание за целите на лингводидактиката и в частност – за целите на чуждоезиковото обучение. Това води до появата на редица концепции, формиращи отделно „лингводидактично“ направление във функционалната парадигма, но изграждащи своя операционен модел върху основната идея на А. В. Бондарко за интеграцията на единици от различни езикови нива около репрезентацията на основните семантични категории и техните конституенти. Беше предложен анализ на някои от тях – теорията за функционално-комуникативната граматика на М. Всеволодова, немската функционална школа Хале-Потсдам, концепциите на И. Пете, А. Мустайоки и др.

Доц. д-р Яна Пометкова от РУ „Ангел Кънчев“ представи доклада „Изразяване на таксисни отношения чрез номинализации“. В основата на разработката е схващането на А. Бондарко, че функционално-семантичното поле на таксиса е формирано от езикови средства от различни равнища (морфологични, синтактични, лексикални), обединени от обща семантична функция

– да изразяват темпорални отношения между действия в рамките на цялостен период от време, обхващащ комплекс от действия, изразени в изречението. В плана на съдържанието на таксиса се включват хронологическите отношения едновременност, предходност и следходност, които могат да се изразяват както от форми на относителните глаголни времена в сложното изречение, така и от нелични глаголни форми в простото изречение. Авторката разглежда възможността за изразяване на таксисни отношения чрез конструкции с отглаголно съществително име на *-не*. Беше посочено, че функционално-семантичният подход дава добри резултати при изучаване на синтактичната синонимия, тъй като позволява да се обхванат в синтактични редове синонимни синтактични единици независимо от йерархичните отношения помежду им. В основата на синтактичните отношения между подчинени изречения и номинализации с отглаголно съществително име на *-не* лежи принадлежността на глагола и на съществителното име към един и същ категориално-семасиологичен клас (действие), което позволява двете синтактични структури да бъдат определени като синтактични синоними.

Доц. д-р Борислав Георгиев от Нов български университет сподели своите наблюдения и анализ за функционалната грамотност на студентите в доклада си „Функционална грамотност по български език или езикова култура?“. Авторът посочи, че езиковата култура, известна по-рано като „практическа граматика“, е приложна лингвистична дисциплина, имаща за своя цел да осигури спазването на книжовноезиковите норми, кодифицирани в описателните граматики на българския език, в правописните и правоговорните речници. Основната категория, с която борави езиковата култура, е „правилно – неправилно“ с оглед на кодифицираното в посочените по-горе източници. Обучението по роден език в средното училище все още е под влияние на парадигмата за изучаването на мъртвите езици – като основното внимание е насочено към заучаване на граматичната таксономия. Функционалната грамотност обучава как полезно да боравим с информацията, която изпращаме и получаваме, как успешно да си служим и да си помагаме с контекста, в който съществуват изречението или текстът. Затова следва да се разработи цялостна нова парадигма в обучението по роден език, основана върху функционалната грамотност, като граматичните правила трябва да се изучават само тогава, когато това е напълно необходимо, а граматичната таксономия да бъде сведена до минимум.

Третият форум „Българска граматика“ събра над 100 езиковеди от цяла България, което е и основното му предназначение – да осигурява възможност за представяне на идеи и осъществяване на дискусии по интересни и важни проблеми на българското езикознание. Беше поставено началото на представените на Форума доклади да бъдат издавани в отделен том (вече е налице книжката от предишната година). Проф. Светла Коева обяви, че са постъпили

предложения от два университета за тематиката на Форума през 2017 година. След обсъждане езиковедите решиха Четвъртият форум „Българска граматика“ да бъде на тема *Интердисциплинарността*, а негови организатори да бъдат Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ и Катедрата по български език при Софийския университет „Св. Климент Охридски“. За разлика от научните конференции, които може да са с по-тясна тематична насоченост, да са по конкретно събитие или годишнина, Форумът „Българска граматика“ събира всяка година представители на българистичните катедри от университетите в България и Института за български език и предоставя условия за научни контакти и дискусии. Неслучайно негов инициатор и постоянен съорганизатор е Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките.

THIRD FORUM „BULGARIAN GRAMMAR“

✉ **Prof. Dr. Svetla Koeva**

Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd, bl. 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: svetla@dcl.bas.bg

Dr. Krasimira Angelova Chakarova, Assoc. Prof.

Faculty of Philology
University of Plovdiv
24, Tzar Asen St.
Plovdiv, Bulgaria
Email: krchakarova@gmail.com